

Recensio

Володимир Головченко. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України: Нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст.

— Харків: «Майдан», 1996. — 190 с.

Наумов С. О.

Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник.

Випуск 2. – Харків: Майдан, 1999. – С. 286-289.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт Східного інституту українознавства імені Ковальських.

Адреса редакції:

Східний інститут українознавства імені Ковальських («Схід/Захід»), ауд. 4-87,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
пл. Свободи, 6,
Харків, 61077,
Україна.

E-mail: siu.kharkiv@gmail.com

Тел.: +38 057 705 26 30;
+38 096 1555 136

Веб-сайт: <http://keui.univer.kharkov.ua>

© Східний інститут українознавства імені Ковальських

© Автор статті

© Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництво

© Ідея та створення електронного архіву часопису – А. М. Домановський

Володимир Головченко. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України: Нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст. — Харків: «Майдан», 1996. — 190 с.

Рецензована книга — вже (чи лише) п'ята книга з даної теми впродовж століття існування самого об'єкта дослідження¹. Навіть з наведеного переліку зрозуміло, що вона з'явилася не на порожньому місці. А були ще й дисертації, десятки змістовних статей, численні виступи на конференціях. Зроблено немало, та все ж і на цьому тлі праця В. Головченка є, поза всяким сумнівом, новаторською. Вона помітно вирізняється з усього написаного по проблемі сучасними вітчизняними дослідниками. Завдяки їй не лише пересічний історик, а й «вузький» фахівець відкриє для себе десятки імен та подій. Докладний розгляд роботи партійних з'їздів, усі склади ЦК РУП-УСДРП, перелік її видань, розгорнутий аналіз теоретичного доробку — все це і багато іншого є в книзі. Але читач знайде в ній не просто нові факти, а по суті нову, досі не знану історію партії і деяких дрібних груп. Тут уперше зроблена спроба охопити дослідженням весь український соціал-демократичний рух у різних його організаційних проявах за доби царату. Уперше на монографічному рівні поєднано здобутки історіографії вітчизняної, емігрантської та іноземної. Уперше поставлено і значною мірою розв'язано цілу низку актуальних історіографічних проблем. Уперше введено до наукового обігу виявлені автором у Центральному державному архіві вищих органів державної влади і державного управління (ЦДАВО) України залишки особистих архівів Б. Мартоса і «архівариуса» й першого історика РУП-УСДРП А. Жука, які мають виняткову цінність. Правда, важко погодитися з В. Головченком, що це і є «матеріали партійного архіву РУП-УСДРП» (с. 73). Левову частку фонду А. Жука, який мається на увазі, (ф. 3807) складають його власні підготовчі матеріали для написання історії партії (фрагменти майбутнього тексту, виписки з листування, спогадів і досліджень та ін.); аутентичних партійних документів небагато.

Попри розлоге авторське визначення мети з традиційними «місце», «роль», «процес», «фактори» (с. 7), дослідження, на наш погляд, в основному обертається навколо двох проблем: 1) ідейно-політична

еволуція українських соціал-демократичних організацій (властиво РУП-УСДРП; інші розглядаються принагідно і, сказати б, неспеціально); 2) українська соціал-демократія і російський та міжнародний соціалістичний рух. Разом вони забирають 5 параграфів з восьми. Думається, було б логічно, якби автор, характеризуючи місце досліджуваних партій в європейському соціалістичному русі, так само проаналізував і їхнє місце в українському національному русі. Тим більше, такий матеріал у книзі подекуди трапляється, а отже, в розпорядженні В. Головченка є.

Досить часто (в 4 параграфах фрагментами і в одному повністю) мова йде про організаційний стан РУП-УСДРП, але, як правило, на рівні вищих керівних органів і загальнопартійному. Матеріал про місцеві організації епізодичний, ілюстративний і стосується лише кількох із них. Обійдено увагою питання організаційної єдності партії, вертикальних та горизонтальних взаємозв'язків. Практично відсутні відомості про стан РУП у 1900—1901 рр.: чисельність, місцеві організації, час появи «вільних громад» тощо.

Найменше пощастило практичній діяльності українських соціал-демократів. Їй відведено всього один параграф — і тільки діяльності політичній, тільки РУП, тільки до 1905 р. Забагато обмежень — і в перекресленні надії читача на глибоке всебічне розкриття таких, здавалось би, актуальних сторін партійного життя, як агітаційно-пропагандистська і організаторська робота в масах, партійне видавництво і розповсюдження літератури, оборона економічних інтересів трудящих тощо. Правда, з цих питань у книзі немало фактів, причому нових, дуже цікавих, але вони як слід не систематизовані й не узагальнені.

Зрештою, право автора обирати структуру та інші параметри своєї праці, не залишити на маргінесі дослідження чи й поза ним питання, від яких залежить визначення істотних характеристик явища, яке вивчається. Саме в цьому плані деякі підходи В. Головченка нам видаються невиправданими.

Щодо назви. Вона звучить інтригує, але її точність викликає сумніви. Якщо йдеться не про одну партію, а про соціал-демократичну течію в українському русі (а термінологія книги свідчить саме про такий задум), то видана в 1900 р. від імені РУП брошура М. Міх-

новського «Самостійна Україна» не може бути для неї відправним пунктом. І тому, що брошура ідейно чужа будь-яким варіантам соціалістичного вчення (досить сказати, що поняття «соціалізм» у ній взагалі відсутнє). І тому, що до 1900 р., як справедливо вказує В. Головченко, вже кілька років існувала «Група українських соціал-демократів» (І. Стешенка), зі своєю літературою. Використанні в назві Союзу визволення України (як кінцевої точки еволюції УСДРП?) теж недоречно. Його не можна вважати «плодом» української соціал-демократії — варто згадати шалену критику його діяльності з боку лідерів УСДРП, зокрема, в партійному органі «Боротьба», а також цілком відмінну від платформи Союзу партійну оцінку світової війни та її перспектив для українського народу.

Наступне зауваження стосується об'єкта дослідження. Марно шукати в монографії його визначення й характеристику. Навіть з викладу матеріалу важко зрозуміти, які політичні організації автор підводить під поняття «українська соціал-демократія» і відповідно — досліджує. Принаймні з формального погляду ними мусили бути «Група українських соціал-демократів», РУП-УСДРП і Українська соціал-демократична Спілка, назви яких говорять самі за себе. Та щодо останньої, позиція В. Головченка незрозуміла. «Спілка» спеціально не вивчається (у книзі є лише декілька незначних епізодів з її історії), але й не відкидається. З іншого боку, автор неодноразово згадує Українську соціалістичну партію, всіляко підкреслює її близькість до соціал-демократії. Проте прямо назвати УСП марксистською не наважується і відповідно розглядає її тільки в плані «витоків та умов». Тим самим він поставив себе в двозначне становище: не бажаючи визнати, що йдеться про одну партію — РУП-УСДРП, — не зміг і знайти їй «попутника». Звідси невизначні формулювання на кшталт того, що партія була «головною і практично єдиною основою формування української соціал-демократії» (с.50). Якщо головна — то вже не єдина.

Непереконливо виглядає і визначення та обґрунтування верхньої хронологічної межі дослідження — початок Першої світової війни. Навряд чи вона «докорінно змінила умови розвитку» українського руху на Наддніпрянщині (с.4). Переслідування його, яке не припинялось ніколи, набуло тотального характеру не пізніше 1910 р., коли з'явився

сумнозвісний урядовий циркуляр «Про іногородців та сепаратизм». У ньому будь-який «іногородчеський», тобто національний, рух оголошувався сепаратистським, а отже і загрозовим для самого існування Російської імперії. Приблизно тоді ж спеціально до українського руху став прикладатись вираз «мазепинство» з заздалегідь закладеною оцінкою. З початком світової війни ситуація для національних організацій погіршилась, але принципово не змінилася. Важко назвати і якісь помітні зміни в діяльності партії. Та навіть і без урахування цього — чи був сенс залишати поза рамками монографічного дослідження, яке претендує на повноту охоплення теми, останні два з половиною роки існування УСДРП в умовах царату?

Деякі авторські твердження викликають неоднозначне ставлення: про існування РУП у 1899 р. (с.17) і «надзвичайно змішаний характер» її первісного складу (с.23), про ідентичність концепції «обласного самоврядування» Д. Антоновича вимозі національно-територіальної автономії України (с.48) тощо. Будучи, на нашу думку, недостатньо розгорнутими й аргументованими, вони натомість корисні як дискусійний матеріал, стимулюють подальше дослідження проблеми.

Однією з позитивних якостей праці В. Головченка є його спрямованість на відтворення дійсної, неприкрашеної історії, прагнення показати і сильні, і слабкі сторони українських політичних організацій. Очевидно, такий підхід потрібен і при оцінці самої книги. Вона вже стала явищем наукового життя, і для дальшого поступу слід критично оцінити те, що маємо.

Література:

1. *Дорошенко В.* Революційна Українська партія (РУП) (1900—1905 рр.): Нарис з історії укр.соціал-демократичної партії. — Львів; —К., 1921; Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. —Т.1.: Революційна Українська партія (РУП). —Б. М., 1926; Риш А. Очерки по истории Украинской социал-демократической «Спілки». —Х., 1926; Курас І. Ф. Повчальний урок історії (Ідейно-політичне банкрутство Української соціал-демократичної робітничої партії). —К., 1986.

С. О. Наумов